

ИЗМЕРВАНЕ НА НАГЛАСАТА КЪМ СМЪРТТА

Дончо Донеv

MEASUREMENT OF ATTITUDES TO DEATH

Doncho Donev

Abstract: Attitudes are one of the most studied phenomena in psychology. There are many methods for measuring the direction and intensity, which are used in practice. However, existing procedures show significant deficits in an effort to be applied to measure attitudes toward death. Reasons for this can be found both in methodology and in death as an object of attitudes. It is very dimensional and multi-category that is difficult to study directly.

Key words: Attitude, Social Attitudes, Measurement of Attitudes, Death, Fears.

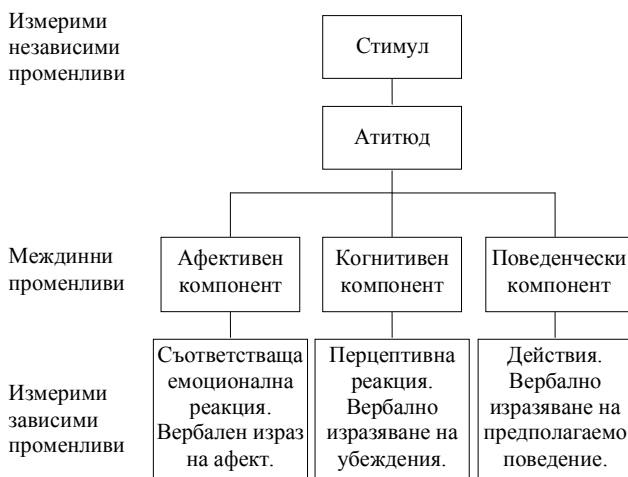
Още в началото на миналия век Г. Олпорт забелязал, че нито един термин не е навлязъл толкова бързо в съвременната експериментална и теоретична литература, както нагласата. Не е трудно да се обясни тази популярност. Нагласата (Attitude) като понятие възприета от всички, защото не е собственост на нито една психологична школа, поради което, впечатляващо, служил за целите на различни автори.

Първият проблем, който в различна степен е застъпен в почти всички изследвания е свързан с дефинирането на атитюда. Съществуват редица определения, подходи и разбираня, подробно описани и обосновани от философи, психолози и социолози. В основата на традиционното схващане за нагласите се откриват две основни категории: поведение и потребности. „Понятието нагласа е сраснало с понятието активност. Активността се разглежда от Вюрцбургската школа независимо от своя реален носител – субекта. Първоначално

нагласата е получила функционално определение като фактор направляващ и организиращ протичането на психичните процеси, т.е. бил е направен опит за означаване на функциите които нагласите изпълняват в психическите процеси (Асмолов, Овальчук, 1977 с. 150). Дейвид Майерс счита, че „Нагласа – това е благоприятна или неблагоприятна оценъчна реакция на нещо или на някого, която се изразява в мнение, чувства и целенасочено поведение”. (Майерс, 1999, с. 154, чрез Девяткин, А., 1999, с. 39). В резултат на обстоен теоретичен анализ, Олпорт дефинира нагласите, като несъзнаван, но определящ поведението елемент. Те го направляват посредством активирание или стопиране на конкретни реакции в процеса на задоволяване на потребностите, като регулират възприятията и действията (F. Allport, 1955, по Девяткин, А., 1999, с. 43).

В този ракурс става ясно, че тъкмо нагласите обуславят в голяма степен поведението както на индивида, така и на социалната група. За да се операционализира връзката между нагласите и поведението и да бъдат първите измерими, а получените резултати релевантни за прогнозиране на поведението, е необходимо да се обърне внимание на структурата и функционалността на нагласите. Една от най-широко известните схеми в тази посока е дело на К. Ховланд и М. Розенберг – фигура 1. Счита се, че тя отразява максимално пълно във функционално отношение както самите нагласи, така и техните конструкти.

Фиг. 1. Функционална схема на атитюда К. Ховланд и М. Розенберг
(по Девяткин, А., 1999, с. 58)

Предложената от двамата бихевиористи функционална схема отговаря на нуждите на експерименталната психология, за оперативност и дефинитивност на изследваните обекти. Но дали тези линейна зависимост е толкова открита за експериментално наблюдение, както може да се очаква от изложената теоретичната постановка? Общова- лидни ли са и могат ли да отговорят на потребностите при измерване на нагласите към смъртта?

Предложеният модел отразява доста точно разбирането за чо- вешкото поведение, заложено в бихевиоризма: стимул – подкрепа – реакция. Добре известни са критиките спрямо поведенческия подход за елементаризиране и дори игнориране както на индивида, като носител на поведението, така и на социалната и културна среда, в която се разгръща това поведение. Без да навлиза в полемика по този кон- цептуален методологичен проблем (темата е подробно анализирана от Йонкова, К. Дебатът между моделите на човешкото поведение, ВТ, 2010 г.), авторът счита, че представената схема на нагласите носи идентични недостатъци.

Тя би обслужила нуждите на изследване, свързано с нагласите спрямо прости и едномерни обекти от ежедневието. Но е неспособна

да предложи решение в опитите да се изследват нагласите към широкообхватни и сложни явления като смъртта. Специфичното тук е високият емоционален заряд на обекта, който елиминира възможността на индивида адекватно (от рационална гледна точка) да анализира и отрази нагласата си. Тази характеристика на смъртта като обект става причина и за бързата смяна в поляритета на нагласата спрямо нея. Допълнително затруднение при измерване на нагласата към смъртта възниква и поради високата степен на социална значимост на обекта. Често изследваните лица са склонни да изразят не собствената си нагласа към такъв тип обекти, а нагласата на референтната социална група. Причините за този факт могат да се търсят в различни посоки – конформизъм, висока степен на травматичност на обекта спрямо субекта и т.н. Не на последно място, в зависимост от дълбочината на изследването, смъртта може да се разглежда не като прост обект, а като сложно съставен такъв или дори като категория, обобщаваща множество обекти.

Както става ясно от фиг. 1, Ховланд и Розенберг разчитат изключително много на вербалното отражение не само на когнитивния компонент, но на афективния и поведенческият. От тази позиция, може да се предположи, че резултатите от изследване на нагласите биха били валидни за прогнозиране на поведението само при условие, че изследваните лица са постигнали много висока степен на себепознание. А коефициентът на надеждност на изследването би имал стойност еквивалентна на готовността за интроспекция и откритост на участниците в него. Дори и ако са спазени тези две условия – висока степен на себепознание и готовност за пълно себеразкриване на изследваните лица, не може да се гарантира репрезентативността на получените резултати. Причината е в постоянно изменящата се социална среда и динамиката на личностните конструкции. По този начин може да се окаже, че и най-издържаното изследване на нагласите от процесуална гледна точка, няма никаква прогностична стойност за поведението.

Въпреки това, моделът на Ховланд и Розенберг служи като основа за изследване на нагласите както в съвременната психология, така и в социологията. Двете науки ползват идентични методи за измерване в тази област. Най-използваните от тях ще бъдат обсъдени

от гледна точка на тяхната приложимост при изследване на нагласите към смъртта.

Един от най-опростените методи за измерване насочеността и интензитета на социалните нагласи е скалата за самооценка. Тя може да бъде представена като въпрос с алтернативни отговори или скала за отразяване на отговора. И в двата случая се следват някои основни принципи – в центъра се намира неутралната точка или 0; симетрично спрямо нея се позиционират положителни и отрицателни стойности; с отдалечаването си от нулата, стойностите и в двете посоки нарастват. От респондентите се изисква да отразят положителна или отрицателна е нагласата им към обекта, като посочат и степента, в която той ги привлича или отблъсква. Отговор в точката на неутралност се интерпретира като безразличие.

Твърдението, че даден индивид има „неутрална“ нагласа към смъртта предполага липса на активно поведение от страна на индивида при наличието на обекта „смърт“. Ако същият този индивид е приел собствената си преходност и се е примирил с нея до толкова, че мисълта за смъртта му не го привлича, но не го и тревожи, то дали със същото безразличие той би приел смъртта на близък човек? Би ли седял безучастно, ако неговият живот е пряко заплашен? Означаваш ли това, че този човек би причинил смърт (на себе си или на някого друго), запазвайки това безразличие? Ако човек е дал екстремален отговор с позитивна насоченост, то може ли да очакваме, че той ще извърши суициден опит веднага след изследването, при положение че няма такива до момента? Всеки опит да се приложи скалата за самооценка при измерване на нагласата спрямо смъртта би показвал различни резултати, в зависимост от конкретната представа за смъртта и контекста на изследването.

Рангови скали или ранжиране се използва в случаите, когато е необходимо да се подредят обекти според насочеността и интензивността на нагласите спрямо тях. Този метод е неприложим, когато се цели измерване на нагласата спрямо един конкретен обект, поради невъзможността той да бъде съпоставен с други.

Друг широко прилаган метод за оценка на нагласите е скалата на Богардус. Известна е и като скала на социалната дистанцираност. Характерна за нея е акумулятивността на оценките. Всяка следваща оценка (твърдение) съдържа в себе си предходните. По този начин,

избирайки дадено значение за отговор, изследваното лице дефинира своята граница на „търпимост“ спрямо обекта. Скалата намира широко приложение при изследване на политически, етнически и расови нагласи. Но когато стане въпрос за измерване на нагласата към смъртта, тя трудно може да бъде приложена. Проблемът произтича от многозначността на обекта „смърт“. Трудно е да се състави последователност от твърдения, които да отразяват еднозначно и общо-валидно за голяма група от хора личното отношение към смъртта.

Съществуват индивиди, които биха приели твърдението за собствената им смърт доста по-неутрално, от колкото твърдение, отразяващо смъртта на член от семейството им. Други биха отдали на собствената си смърт доста по-голямо значение. Тогава, как да се ранжират твърденията, за да отговарят на изискванията на метода и възможно ли е това изобщо да се случи? Авторовото мнение, е че основното предимство на тази скала – нейната акумулативност, се превръща в недостатък при опит тя да се приложи в практическо изследване на нагласите спрямо смъртта.

Разпространен в практиката е и методът на семантичната диференциация. Той се състои в съставянето на двойка антоними, имащи отношение към обекта. За по-голяма точност между тях се поставя скала, а респондентът се инструктира да отговори на въпроса, като отбележи визуално позицията на отговора си по скалата. Резултатът силно се повлиява от избора на думи за назоваване на обекта, от една страна и избора на техни антоними, от друга. Каква нагласа ще изразят изследваните лица в голяма степен зависи от това, дали изследователят ще избере думата „мъртвец“, „умрял“ или „покойник“. И трите означават един и същ обект и семантично са доста близки, но биха могли да предизвикват различни асоциации и респективно да отразят различни нагласи. Интересна диспозиция предоставя възможността да се състави скала, в чиито два края да се поставят „живот“ и „смърт“. От една страна, това би трябвало да даде директно нагласата спрямо смъртта, следвайки логиката на метода, но от друга, не може да се прецени, до колко нагласата спрямо живота повлиява на оценката. При разглеждането на семантичната диференциация, отново се появява и проблемът с нулевата стойност или неутралната оценка и нейното значение, за което вече беше споменато.

Търстоун съставя сложна процедура за изготвяне на скала за измерване на нагласите, с което се опитва да елиминира недостатъците на останалите прилагани методи. Самата процедура е доста сложна и ресурсоемка, въпреки това намира широко приложение в експерименталната психология и психометричните изследвания. С помощта на експертни оценки на няколко нива, скалата на Търстоун претендира за преодоляване на два основни проблема – чисто методологичния за валидността на въпросите и отговорите и статистическия, свързан с пропорционалността на разстоянията между всеки две последователни значения в скалата.

Въпреки приносите на Търстоун в тази област, той не успява да даде решение на няколко проблема от особено значение при изследване на нагласата към смъртта. Симетричността на скалата означава, че в нейния център се намира неутрална стойност. Експертната оценка на айтемите може да ги групира в категории, както и да даде на всеки айтем оценка за неговата тежест, но трудно би успяла да „улови“ личната нагласа спрямо многопластов обект като смъртта. А не бива да се забравя и за основните недостатъци на метода – неговата сложност и ресурсоемкост. Тъкмо те го правят рядко прилаган в практиката.

Посочените затруднения при измерване нагласата към смъртта, биха могли да се елиминират с разработването на метод, обслужващ целите на конкретно изследване. Многозначността на обекта „смърт“, както и неговите високи емоционална и социална значимост биха могли да се неутрализират като се измерва нагласата с помощта на косвени показатели. По този начин се минимизира влиянието на социалната желателност, конформизма и отразяването на груповите ценности. Такъв косвен показател могат да бъдат страховете, продуцирани от смъртта – страх от загуба, страх от раздяла, страх от неизвестното, страх от болка, страх от тъмното и т.н. Основание за избора на страховете като косвен критерий за нагласата спрямо смъртта е фактът, че те винаги са „лични“. При самооценката на страховете оказва слабо влияние асоциативността и лесно всеки респондент може да определи дали конкретният страх е актуален за него, или не.

Съставянето на въпросник от типа въпрос с две биполярни алтернативи на отговор, елиминира и проблема с нулевото или не-

утрално значение на отговорите в посочените по-горе скали. Ако изследваните лица могат да избират само между „Да” и „Не”, в голяма степен се игнорира и субективизмът, породен от различната степен на себепознание на респондентите. Информацията, която се получава с помощта на такъв тип въпросник е дали конкретният страх е актуален или не към момента на анкетиране. От респондентите не се изисква да определят интензитета на конкретния страх, а само неговото наличие или отсъствие. Наличието на всеки един страх (положителен отговор) се оценява с единица, а липсата (отрицателен отговор) – с нула. За да се получи индивидуалният резултат, нулите и единиците се сумират, а след това се разделят на броя на айтемите във въпросника.

Понеже скалата на получените резултати не е симетрична (стойностите могат да са 0 или положителни), не съществува и проблем със значението на неутралните значения. Липсата на актуални страхове, свързани със смъртта не е неутралност, а означава не наличие на негативна нагласа спрямо смъртта. По този начин би следвало да се интерпретират тези стойности в контекста на предложената скала.

От поведенческа гледна точка, основната функция на страховете е защитна или всеки страх поражда отрицателна релаци, насочена от субекта към обекта. В контекста на нагласите това означава, че съществува положителна релация между броя на актуалните страхове и интензитета на негативната нагласа спрямо смъртта.

ПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

1. **Асмолов, А., Ковальчук, М.** О соотношении понятия установка в общей и социальной психологии – Теоретические и методологические проблемы социальной психологии. Москва, 1977.
2. **Гудвин, Дж.** Исследование в психологии. Москва, 2004.
3. **Девяткин, А.** Явление социальной установки в психологии XX века. Калининград, 1999.
4. **Йонкова, К.** Дебатът между моделите на човешкото поведение. В. Търново, 2009.
5. **Санжаревский, И., Титаренко, В.** История, методология и техника исследования проблем общества и личности в социологии. Москва, 2002.